

POLEMIKA

AC SIBI HABERENT

»Posebno vprašanje seveda je, kako je sploh mogoče, da se« raziskovalec »ne zaveda svojih teoretičnih temeljev« in se »nekritično drži že uveljavljenih delovnih navad in shem ter ponavlja to, kar so drugi ustvarili, ne da bi spoznal smisel tega. Vključuje se v nekakšno inertno samoumevnost, v nekakšno nepreverjeno konvencijo... Tako nastaja vase zaprta miselnost, ki se ne zaveda lastnih temeljev, se ne sprašuje več o lastnem smislu in je zato že a priori nezaupljiva ali celo sovražna do vsega, kar je drugačno ali novo« (D. Pirjevec, Besedna umetnina, Jezik in slovstvo XI, Ljubljana 1966, str. 205).

Med slovenskimi družbenimi vedami sodi etnografija vsekakor med tiste, za katere najdosledneje veljajo navedene besede. Če so redki raziskovalci skušali v zadnjem času na svojo pobudo načenjati nekatera vprašanja iz etnografske teorije in s tem spopolnjevati ali razvijati poglede na predmet, cilje in posebne metode v tej vedi, so ti spisi povzročili povečini le načelne pomisleke zoper potrebe po teoretičnih raziskavah, podobno pogosto pa prav tako drugačna nasprotovanja delu te vrste, ne da bi se praviloma razvijala hkrati tudi še stvarna izmenjava mnenj o prispevkih k teoriji slovenske etnografije. Zelo značilen primer za takšno razmerje do teoretičnih raziskav v naši vedi pomenita članek dr. M. Matičetovega, Folklor v Jugoslaviji in kratek pripis¹ in članek dr. N. Kureta, Še o »Prazničnem letu Slovencev«.² Ker se ukvarja prvi od omenjenih člankov precej tudi z nekaterimi mojimi sodbami, drugi pa je napisan skoraj izključno le na moj naslov, naj mi bo dovoljeno nekaj besed v odgovor.

Matičetov ne razčlenjuje neposredneje mojih teoretičnih pogledov, temveč si ob oceni, ki sem jo napisal o knjigi pokojnega B. Orla o bloških smučeh, prizadeva zlasti samo za tem, da bi me strokovno diskreditiral ter predstavil teoretično delo v etnografiji na sploh kot komaj potrebno ali tudi škodljivo.

Natančneje. — Če sem v navedeni oceni zapisal, da se je »tudi pri nas na Slovenskem« uveljavil... naziv etnografija... po drugi svetovni vojni«, kakor »zvečine v vzhodni Evropi«³, skuša Matičetov temu oporekati z navedbo, da je bil v Ljubljani 1921 ustanovljen Etnografski institut, poznejši Etnografski muzej, in iz Narodnih pësnj ilirskih objavlja Vrazovo navedbo »historia ino ethnografia« (1839)⁴. Sklep naj bi bil torej jasen: moja sodba je neverjetno površna.

Vendar menim, da Matičetov s tem ni za las premaknil sodbe, da se je izraz etnografija pri nas uveljavil po osvoboditvi. Izraz uveljaviti sem zapisal v tej zvezi zavoljo tega, ker se pač izogibljem tujke afirmirati se, saj pomeni

¹ M. Matičetov, Folklor v Jugoslaviji in kratek pripis, Sodobnost XIV, Ljubljana 1966, str. 627 d.

² N. Kuret, Še o »Prazničnem letu Slovencev«, Naši razgledi XV, Ljubljana 1966, str. 306.

³ A. Baš, Opomba o naši etnografiji, Sodobnost XIII, Ljubljana 1965, str. 173.

⁴ M. Matičetov, nav. delo, str. 632 d.

uveljaviti se isto ko splošneje prodreti, biti splošneje v rabi. biti splošneje priznan. To pa lahko trdimo za ime etnografija pri Slovencih šele po drugi svetovni vojni. Prej sta prevladovali za to vedo imeni narodopisje in etnologija; ime etnografija je bilo manj v navadi. Etnografski institut ali poznejši Etnografski muzej v Ljubljani je dobil ob ustanovitvi enako ime kakor starejša muzeja v Zagrebu in Beogradu. Ne vem, kateri dejavniki so botrovali temu imenu v omenjenih treh primerih, vsekakor pa domnevam, da ne samo strokovni. Pri Hrvatih in Srbih je precej dosledno v veljavi ime etnologija in ne etnografija; kljub temu imata oba muzeja v Zagrebu in Beogradu vse do današnjega dne ime, ki je v nasprotju s splošnim imenom vede. Dr. Niko Županič, prvi ravnatelj Etnografskega instituta oz. muzeja v Ljubljani in nato predsednik stolice, ustanovljene 1940, je uporabljal za svojo vedo ime etnologija, medtem ko je štel etnografijo za opisni del etnologije; temu je ustrezalo tudi prvotno ime stolice.

Ce ime Etnografskega muzeja ne more obveljati kot dokaz za splošnejšo rabo imena etnografija na Slovenskem pred drugo svetovno vojno, ni prav nič drugače tudi z navedbo imena ethnografia pri Vrazu. Matičetov bi bil verjetno lahko našel tudi še druge navedbe tega imena dolgo pred drugo svetovno vojno, vendar ne bi to na stvari ničesar spremenilo, saj je bilo ime etnografija, kot poudarjeno, pri Slovencih vse do dobe po osvoboditvi redkeje v rabi kakor narodopisje ali etnologija. — To je razvidno tudi iz imen obeh predvojnih glasil: v Mariboru je izhajal od 1904 Časopis za zgodovino in narodopisje, v Ljubljani od 1926 Etnolog. Ovinek pa, v katerem pripoveduje Matičetov, da se je po osvoboditvi preimenoval Etnolog v Slovenski etnograf, ker je bilo preimenovanje zahtevano od zgoraj (Etnolog namreč med okupacijo ni izvajal kulturnega molka), je le meni v prid, ko trdim, da se je ime etnografija uveljavilo pri nas (očitno tudi po sovjetskem zgledu, kakor zvečine drugod v socialističnih državah) po drugi svetovni vojni. Zakaj neki bi si bilo sicer izbralo uredništvo za novo ime glasila prav Slovenski etnograf? Saj bi lahko ostala v naslovu, v takšni ali drugačni obliki, tudi etnologija. Zgolj kot asociacijo navajam, da se imenuje ustrezna sovjetska periodična publikacija Sovetska etnografija.

Podobne cene je poskus Matičetovega, da bi izpodbil mnenje, po katerem »so bili najstarejši začetki naše znanstvene etnografije konec 19. stoletja«⁵. Navedeno mnenje imam za aksiom; kot takšno je bilo doslej v veljavi in kot takšno je opredeljeno v obeh sintezah slovenske etnografije: v Narodopisju Slovencev, kjer je natančno razvidno iz F. Kotnika Pregleda slovenskega narodopisja⁶, in v Slovenski ljudski kulturi V. Novaka, kjer beremo, da sta »razdobje resničnega znanstvenega raziskavanja ... pričela konec 19. stoletja ... Karel Strekelj in Matija Murko«⁷. Ni mi znano, da bi bil doslej kdo dvomil o omenjenem aksiomu (tudi Matičetov ni prej oporekal Kotniku in Novaku, ampak nasprotuje šele mojemu navedenemu zapisu), saj je takšno stališče v nasprotju z bibliografskimi dejstvi, če štejemo ob tem za znanstveno delo interpretacije zbranega gradiva, ne pa že samo zbiralno delo. Če se Matičetov zdaj v tem razhaja s splošno sodbo, bi bilo vsekakor prav, da bi razložil kriterij,

⁵ A. Baš, nav. delo, str. 174.

⁶ F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, str. 55 d.

⁷ V. Novak, Slovenska ljudska kultura, Ljubljana 1960, str. 8.

na podlagi katerega se je odločil za drugačno presojo, namreč, da kaže »začetke slovenske znanstvene etnografije... iskati v času romantike, morda prav okoli Vraza«⁸.

Naposled se je Matičetov spotaknil ob moje mnenje, da se v socializmu oblikuje temeljno enotna kultura, ki jo bo veljalo obravnavati v enotnih vedah, katerih predmet so posamezna območja kulture. Njegovo negotovanje gre, kot je podoba, omenjeni sodbi kakor tudi »hermetičnem(u) stilu«, v katerem je zapisana in zavoljo katerega si ni gotov, če jo je »prav razumel«, in pa na sploh teoretičnemu delu, ki ga zavrača z navedbo S. A. Tokareva. V slednjem stališču pa je nedosleden. Zakaj izvajanja Matičetovega zoper mene so del članka, katerega težišče pomeni pojmovanje folklorne v Jugoslaviji. Ta, drugi ali težiščni del članka je namenjen tudi teoretičnim vprašanjem folklorne in folkloristike, čeprav, žal, ne najdemo nobene jasne opredelitve teh pojmov, katerim bi se bil Matičetov pridružil ali pa ki bi jih bil sam oblikoval. Vsekakor zase ni sodil, da prinaša teoretično delo »več škode kot koristi«, kakor je navedel na moj rovaš posplošeno misel Tokareva, temveč se je čislal v tem pogledu pač za enega izjemnih raziskovalcev, ki se lahko ukvarja z etnografsko teorijo brez škode in koristno, nasprotno kakor jaz.

Da navaja in potrjuje omenjeno misel Tokareva tudi po osebnih vidikih, je razvidno še iz tega, ko razlaga pomanjkanje teoretičnega dela v slovenski etnografiji (menda) zlasti v prvi dobi po osvoboditvi. Zakaj v »zbirateljskem delovnem zaletu, ki nam ga je narekovala potreba, ni bilo ne dosti časa ne pravega razpoloženja za teoretična razglabljanja«⁹. Takšno stališče pa pomeni vztrajanje pri že uveljavljenih pogledih, saj vendar poteka tudi zbiranje gradiva iz določenih izhodišč in z določenimi cilji. Če se kdo tega ne zaveda, spričuje s tem prav tako svoje razmerje do določenih teoretičnih smeri kakor tudi bistveno razmerje do teorije svoje vede. In mimo tega v naši etnografiji po osvoboditvi ni bilo opravljeno toliko zbiralnega dela, da ne bi »bilo... dosti časa... za teoretična razglabljanja«. Navedeno stališče potemtakem natančno izraža razmerje do teoretičnih nalog vede; tako je pravi razlog, da v onih letih ni bilo pri nas etnografskih teoretičnih raziskav v tem, ker »ni bilo pravega razpoloženja«, kakor je večidel ostalo vse do današnjega dne. To spričuje tudi Matičetov, ko pravi, da moje sodbe o temeljnem enotenju kulture v naših dneh itd. nemara ni »prav razumel«, ker »stvar... ni tako preprosta«¹⁰. Kolikor ni šlo tu za ironiziranje omenjene sodbe, marveč je mislil z očitkom »hermetičnosti« ob navedeni pripombi resno je to pač posledica hude odmaknjenosti od najosnovnejših razmišljanj o etnografskih obravnavah časa, v katerem živimo, in v zvezi s tem sploh o vprašanih predmeta vede. Vsekakor pa dokazujeta obe našteti možnosti, da Matičetovemu ni šlo tukaj za pogovor o nakazanih vprašanih, temveč za to, da pokaže, kako je teoretično delo v naši etnografiji praviloma odveč, medtem ko je tisti, ki se ga kaj bolj loteva, kar najbolj površen in vreden posmeha. Sodim, da vsa navedena izvajanja Matičetovega do pike natanko potrjujejo označbo o raziskovalcih, ki se nekritično držijo »že uveljavljenih delovnih navad in shem ter ponavlja(jo) to, kar so drugi ustvarili« in so »a priori nezaupljiv(i) ali celo sovražn(i) do vsega, kar je

⁸ M. Matičetov, nav. delo, str. 654.

⁹ M. Matičetov, nav. delo, str. 629.

¹⁰ M. Matičetov, nav. delo, str. 654.

drugačno ali novo« čeprav bi kazalo v primeru Matičetovega pridevek sovražni še dopolniti, vendar tega iz vljudnosti ne bom storil.

V bistvu enake značilnosti veljajo za Kuretov odgovor stališčem, ki sem jih napisal ob njegovi knjigi Praznično leto Slovencev. Ko sem ob tej knjigi vzporedil Kuretove in svoje poglede na predmet etnografije in ob tem ugotavljal, da odseva navedena knjiga etnografsko zasnovo, ki postaja po moji sodbi dandanes zastarela, hkrati pa pribil, da je ostal Kuret brez dovolj poučnih izsledkov tudi v okviru svoje zasnove raziskav o šegah¹¹, sem dobil odgovor, ki je po vsebini in tonu podoben omenjenim izvajanjem Matičetovega¹². Kuret je moja mnenja o svoji knjigi deloma izkrivil, da mi je lahko tako očital, da sem prebral knjigo »skrajno površno« ali hotel delu »vtisniti značaj, ki ga nima«, kar je kajpada »znanstveno neodgovorno«¹³. Toda če Kuret sam priznava, da je za njegovo knjigo »bistvene važnosti« podnaslov: Starosvetne šege in navade od pomladi do zime, pridevek »starosveten« pa da je prevzel po Kotniku (»izraz... izraža nekako vse, kar je iz starega sveta... pomeni, da je že davno minilo, da sicer ponekod po hribih in oddaljenih krajih še obstoja, drugod, posebno po dolinah in prometnih krajih pa je že izginilo«¹⁴), je pač neoporečno. »da pomenijo njen (Kuretove knjige) predmet zlasti le kmečke ali podeželske šege pred obdobjem industrializacije«¹⁵. Očitek skrajne površnosti in znanstvene neodgovornosti ne sodi sem. (Mimogrede: ne morem razumeti, kako je bilo mogoče vplesti med starosvetne šege, kakor so opredeljene, tudi praznovanje 1. maja.)

Potem ko se je Kuret preprosto izognil odgovoru na moje pripombe o njegovih pojmovanjih nekaterih prvin v našem kulturnem razvoju po osvoboditvi, kakršne je zapisal v navedeni knjigi in ki jih štejem za temeljno zgrešene, če ne še kaj več, pa se je obregnil zoper teoretično delo v slovenski etnografiji. Teoretična razglabljanja (kadar omenja Kuret teorijo, dela to po določenem preudarku tudi v narekovajih) postajajo zanj »nerazumljiva« in prehajajo v »fantazmagorije«. Pri Kuretu potemtakem ob tem ne gre deloma tudi za ironiziranje, temveč po vsem videzu v resnici ni razumel maloštevilnih teoretičnih del v novejši slovenski etnografiji. Sledi svarilo: »Če bomo vsi teoretizirali v nedogled, kakor smo priča nekim obravnavam iz zadnjih let, nam bo naša veda poniknila v pesku.« Vendar bibliografska dejstva zavračajo Kureta, saj ni nikogar med slovenskimi etnografi, ki bi bil razvil teoretično (v splošnem redko) delo v večji meri kakor empirične raziskave. In če Kuret nadaljuje, da se v drugih socialističnih državah »z etnografsko teorijo resda ukvarja nekaj ljudi, zato pa je na desetine in stotine njihovih kolegov, ki opravljajo konkretno zbiralno in raziskovalno delo«, je to neresnično. Ne vem za nobenega etnografa v teh državah, ki bi se ukvarjal samo s teoretičnim delom. Kaj takega tudi ne bi bilo prav mogoče, saj sloni vsako omembe vredno teoretično delo na obvladanju empiričnega gradiva in njegovih obravnavah.

¹¹ A. Baš, Na rob raziskav o šegah, Naši razgledi XV, Ljubljana 1966, str. 220 d, 248 d.

¹² N. Kuret, na nav. mestu.

¹³ Prav tam.

¹⁴ F. Kotnik, Slovenske starosvetnosti, Ljubljana 1943, str. 5.

¹⁵ A. Baš, Na rob raziskav o šegah, str. 248.

Za konec je Kuret izredno nekorekten, ko me skuša bolj ali manj neposredno opečatiti kot etnografa, ki ni opravil tako rekoč nobene empirične raziskave, ampak »se nevarno zapreda(m) v štrene svojih ‚teorij‘ in se »izgublja(m) ... v nereálnih spekulacijah in navadnim zemljanom nerazumljivih abstrakcijah«, ne da bi bil doslej znal »teorijo uresničiti v praksi«¹⁰. Navedeno Kuretovo vodilo je torej enako kakor ustrezno vodilo Matičetovega: sobesednika, ki si prizadeva za uveljavitev novejših teoretičnih pogledov v etnografiji, velja tako ali drugače diskreditirati, se pravi zanikati v nasprotju z bibliografskimi dejstvi njegovo delo ali ga predstaviti kot neprimerno ter s tem utrjevati »to, kar so drugi ustvarili« in se vključiti »v nekakšno inertno samoumevnost«.

Nadaljevanje takšne prakse ali takšnih stališč do teoretičnega dela v slovenski etnografiji, tj. do obravnav ali, natančneje, do nadaljnjega razvijanja sodb o predmetu, ciljih in posebnih metodah v vedi ne more nikomur koristiti, tudi ne piscem člankov na takšni ravni, kakršno smo (mimo drugačnih, neomenjenih poskusov s podobnimi nameni) lahko spoznali zgoraj, ampak lahko edinele ovira vsak zavesten korak naprej v naših etnografskih prizadevanjih (ne samo teoretičnih, temveč nič manj tudi empiričnih) — to je po mojem prepričanju zgleden aksiom. Konsekvence so popolnoma jasne.

Angelos Baš

RAZGLEDI

STANISŁAW JERZY LEC

Stanisław Jerzy Lec (s pravim priimkom de Tusch-Letz), poljski pesnik in satirik, je bil rojen leta 1909 v Lvovu in je umrl 1966. leta v Varšavi. Šolal se je na Dunaju in v Lvovu in tu leta 1927. tudi maturiral, potem pa je študiral na lvovski univerzi polonistiko in pravo. Že med študijem v Lvovu je tiskal v revijah svoje prve pesmi, bil soustanovitelj mesečnika Tryby in sploh živo sodeloval v razgibanem kulturnem življenju takratnega Lvova, dokler se ni leta 1934 preselil v Varšavo. Tu je dve leti pozneje skupaj s pesnikom Leonom Pasternakom ustanovil satirični literarni kabaret, toda ta je moral po nekaj predstavah umolkneti, in ker je Lec še isto leto sodeloval tudi na Kongresu naprednih kulturnih delavcev v Lvovu, mu je grozila ječa in umakniti se je moral v Romunijo. Po krajšem bivanju v tujini se je spet vrnil v domovino, delal nekaj časa kot odvetniški pripravnik — in v zadnjih letih pred vojno ga ponovno srečamo v literarnem življenju v Varšavi in tu dočaka leta 1934 septembrsko katastrofo. Pred Nemci se skupaj z nekaterimi drugimi poljskimi književniki umakne v Lvov, toda ko poleti 1941 nacisti zasedejo tudi to mesto, se znajde Lec v koncentracijskem taborišču. Leta 1943 se mu posreči pobegniti in priti do Varšave; tu se vključi v odporiško gibanje kot član AL (Armia Ludowa). Od tu odide v gozdove in se vrne v Varšavo šele s poljsko osvobodilno armado. Leta 1946 odide kot diplomat na Dunaj, od tu leta 1950 v Izrael, tam ostane dve leti — in se spet vrne v Varšavo. Tu potem živi do smrti.

¹⁰ *N. Kuret*, na nav. mestu.